

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

БІЛОУС В. П.,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.988

ЧИННИКИ ВІКТИМІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

У статті досліджується питання особливості віктимологічної профілактики злочинів щодо неповнолітніх. Звертається увага на проблему віктимності неповнолітніх в Україні, виокремлено та розглянуто окремі чинники віктимізації.

Ключові слова: віктимність неповнолітніх, віктимологічна профілактика, чинники віктимізації.

В статье исследуется вопрос особенности виктимологической профилактики преступлений в отношении несовершеннолетних. Обращается внимание на проблему виктимности несовершеннолетних в Украине, выделены и рассмотрены отдельные факторы виктимизации.

Ключевые слова: виктимность несовершеннолетних, виктимологическая профилактика, факторы виктимизации.

The article deals with question of victimological prevention crimes against minors. Attention is called to the problem minors' victimization in Ukraine. The article also studied some factors of minors' victimization.

Key words: minors victimity, victimological prevention, factors of victimization.

Вступ. Злочинність – негативне соціальне явище, дослідженню якого приділяється багато уваги різногалузевими науковцями: правниками, соціологами, психологами, політологами. Кінцевою метою і результатом здійснення таких досліджень вбачається зниження рівня злочинності. Болючим залишається питання ефективності запобігання злочинам щодо неповнолітніх, які становлять особливу ланку населення, адже, по-перше, вони є найменш захищеними, а по-друге, становлення неповнолітнього як жертви кримінального правопорушення завжди пов'язане з емоційними та фізичними стражданнями, які можуть негативно відбитися на психологічному та фізичному стані дитини. Крім цього, комплекс якостей, притаманних дітям в силу їх вікових особливостей, обумовлює як їх підвищену девіантність, так і підвищену можливість стати жертвою злочину – віктимність.

Ефективним та оптимальним методом запобігання злочинам вважаємо віктимологічну профілактику – специфічну діяльність соціальних інститутів, спрямованих на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, які формують віктимну поведінку та обумовлюють вчинення злочинів, виявлення груп ризику та конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності [1, с. 111].

Досвід організації віктимологічної профілактики злочинності в країнах Західної Європи та США свідчить про те, що такого роду профілактика має системний характер, що

передбачає постійну взаємодію різних суб'єктів профілактики, а в основі попереджувальної діяльності лежить дослідження чинників віктимізації [2].

Вважаємо, що виокремлення згаданих якостей та їх дослідження надалі можуть стати підґрунтям для розробки та впровадження заходів віктимологічної профілактики. Саме тому, на нашу думку, дослідження питання віктимності неповнолітніх є важливим з точки зору профілактичної роботи з цією віковою категорією.

Проблему віктимності неповнолітніх вивчали безліч вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Ю.М. Антонян, В.В. Василевич, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.О. Джужа, В.І. Задорожний, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Л.М. Іванова, С.С. Косенко, Н.В. Кулакова, Л.В. Левицька, О.О. Луцак, О.Є. Мойсеева, В.І. Полубінський, Д.В. Рівман та ін.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення комплексного дослідження проблеми віктимності неповнолітніх, виокремлення та характеристика окремих чинників віктимізації, а на основі здійсненого дослідження надання пропозицій щодо зниження рівня дитячої віктимності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статистичних даних, в Україні у 2013 році кількість неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень становила 9 068, у 2014 році – 6 068, у 2015 році – 4 809, протягом січня 2016 року – 549 [3; 4; 5]. Однак статистика не завжди відображає реальну кількість злочинів та потерпілих. «Темна цифра» окремих видів злочинів іноді вражаюча. Наприклад, латентну частину корисливо-насилницьких злочинів щодо неповнолітніх оцінюють у 70-80% [6].

Як уже зазначалось, науковцями встановлено, що деяким категоріям осіб притаманні риси психологічного, фізичного, морального характеру, які створюють підвищену можливість таких людей стати жертвами злочину. Неповнолітніх традиційно відносять до числа осіб, яким притаманна підвищена віктимність.

Віктимність неповнолітніх обумовлюється наявністю низки чинників їх віктимізації, під ними розуміємо сукупність умов, наявність яких при виникненні віктимної ситуації сприяють перетворенню особи чи групи осіб на реальну жертву.

Загалом чинники віктимізації неповнолітніх можна умовно розділити на дві групи: внутрішні, або ж індивідуальні (такі, що пов'язані з особистісними особливостями власне неповнолітніх), та зовнішні (ті, що викликані соціальними та іншими негараздами).

До першої групи відносять ряд психологічних особливостей віку неповнолітніх: довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, настрої, що швидко змінюються через незавершеність морального формування, відставання психічного розвитку від фізичного, перевага в психічній діяльності процесів збудження над процесами гальмування, а інколи і просто фізична слабкість [7, с. 14].

О.Є. Мойсеева розділяє індивідуальні чинники віктимізації неповнолітніх жертв злочинів на біопсихологічні (тип темпераменту, наявність рис, характерних для психічних розладів), власне психологічні (агресивність, тривожність, жорстокість, необ'єктивна оцінка можливостей, емоцій, нерівноваженість або наявність однієї чи декількох акцентуацій характеру) та соціально-психологічні (потреба у спілкуванні, самоствердження, правова необізнаність, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки тощо) [8].

До зовнішніх чинників віктимізації неповнолітніх слід віднести:

1. Розшарування груп населення за соціальним статусом, матеріальною нерівністю.
2. Зростання кількості стресових ситуацій у суспільстві, викликане економічними проблемами, політичною ситуацією у державі, які поступово набувають статусу буденних як у житті громадськості загалом, так і в житті неповнолітніх зокрема.

3. Проблеми в сім'ї:

– зростання кількості неблагополучних сімей, ухилення батьків від виховання дітей, збільшення кількості функціонально неспроможних сімей, які не можуть створити оптимальні умови для розвитку дітей, соціальне сирітство. Так, близько 117 тисяч дітей проживають в інтернатах, протягом останніх років близько 8,5 тисячі батьків на рік позбавляють батьківських прав [9; 10];

– сімейне насильство та конфлікти, які провокують виникнення у дитини страху перед батьками та утверджують стан безпорадності або провокують у неповнолітнього девіантну поведінку.

4. Деформація правосвідомості неповнолітніх, яка є наслідком пропаганди насилля та вседозволеності в засобах масової інформації, телепрограмах, сучасних мультфільмах, комп'ютерних іграх, доступу до неконтрольованого контенту мережі Інтернет, а також сукупності усіх вищезазначених процесів. Зокрема, в засобах масової інформації висвітлюються тяжкі життєві ситуації, елементи насильства, жорстокості та насильства, які надалі починають сприйматися неповнолітніми як допустимі чи навіть необхідні.

5. Недоліки в діяльності суб'єктів віктимологічної профілактики злочинів щодо неповнолітніх. На нашу думку, їх можна поділити на дві групи: спеціалізовані та неспеціалізовані.

Так, до першої групи належать суб'єкти, які діють у межах наданої їм компетенції, а саме: органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, правоохоронні органи, освітні заклади, органи охорони здоров'я, соціального захисту та зайнятості населення, а також юридичні організації, підприємства тощо.

До другої групи належать суб'єкти, які беруть участь в профілактичній роботі за власною ініціативою або за дорученням державних органів, а саме: комерційні та некомерційні організації, підприємства та установи, політичні партії та громадські установи, об'єднання та молодіжні формування, профспілки, заклади фізичного виховання та спорту, охоронні служби, засоби масової інформації, різного роду асоціації та співтовариства, благодійні структури та релігійні організації тощо.

Чи не найбільшу роль у здійсненні профілактичних заходів відіграють заклади освіти. Зокрема, в ході освітнього процесу учні, студенти засвоюють фундаментальні знання про правила поведінки, які зменшують ризик стати жертвою. Деякі науковці обґрунтовують необхідність запровадження навіть в дошкільних закладах спеціальні програми по віктимологічному вихованню [11]. Проте варто зазначити, що для забезпечення цього слід організувати належну підготовку педагогів, тобто включити до навчальної програми педагогічних ВНЗ курсу з основ віктимологічних знань.

Неможливо не згадати про те, яку роль відіграють засоби масової інформації у здійсненні віктимологічної профілактики. Інформування населення бодай про факти вчинення злочинів сприяють готовності до можливості виникнення ситуацій, пов'язаних із вчиненням щодо нього правопорушень. Проте таке інформування повинно здійснюватися з аналізом допущених потерпілим помилок, особливостей взаємодії жертви та правопорушника, настановами та порадами щодо поведінки при виникненні подібних ситуацій. Такі заходи позитивно впливають на зниження рівня віктимності неповнолітніх.

Також варто наголосити на можливості використання різного роду об'єднань, молодіжних формувань, волонтерських організацій, які сьогодні набули широкої популярності, для здійснення віктимологічної профілактики. Зокрема, такі організації можуть проводити низку заходів – лекції, бесіди, практичні заняття, тренінги, роз'яснювальні роботи серед неповнолітніх. Зазначеними організаціями також може здійснюватися розробка та розповсюдження пам'яток з інформацією про те, як не стати жертвою злочину, або з алгоритмом дій у підозрілих ситуаціях чи в ситуаціях, коли особа опинилася жертвою злочину, або про правила поведінки при взаємодії жертви та правопорушника.

Важлива роль у віктимологічній профілактиці належить правовому вихованню. Воно дозволяє активно впливати на формування правових поглядів та установок особи, що допомагає неповнолітньому правильно оцінювати як свої дії, так і дії інших осіб, уможливорює вибір адекватної поведінки в конкретних життєвих ситуаціях, у тому числі тоді, коли в підлітка виникає реальна загроза стати безпосереднім об'єктом злочинного посягання.

Взаємозв'язок зазначених зовнішніх та внутрішніх чинників проявляється під час конкретної ситуації, яка передусє сприяє вчиненню злочину щодо неповнолітнього.

Висновки. Отже, проблема віктимності неповнолітніх та шляхи зниження її рівня на сьогодні є актуальною, вирішення якої вбачаємо у комплексі заходів, спрямованих на

нейтралізацію внутрішніх (індивідуальних) та зовнішніх (соціальних) чинників, які обумовлюють віктимізацію неповнолітніх. Віктимологічна профілактика злочинів щодо неповнолітніх повинна здійснюватися з урахуванням соціальних, вікових та психологічних особливостей неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Джужа О.М. Профілактика злочинів : [підручник] / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.
2. Вишневецкий К.В. Криминологическая модель виктимности социальных групп как элемент системы профилактики преступности / К.В. Вишневецкий, Е.О. Кубякин // Виктимология. – 2014. – № 1. – С. 32–37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://victimology.ru/2014-1/Vishnevezkiy.htm>.
3. Звіт про окремі показники діяльності підрозділів КМСД за період з 01.01.2013 по 31.01.2013.
4. Звіт про окремі показники діяльності підрозділів КМСД за 12 місяців 2014 року.
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
6. Иванова Л.М. Латентность корыстно-насильственных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних, как фактор их виктимизации / Л.М. Иванова // Вестник Челябинского государственного университета. Сер.: Право. – 2007. – № 9 (85). – С. 107–112.
7. Джужа О.М. Проблеми потерпілого від злочину (криминологічний та психологічний аспекти) : [навч. посібник] / О.М. Джужа, Є.М. Мойсеев. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 51 с.
8. Мойсеева О.В. Віктимність неповнолітніх як психолого-правова проблема. / О.В. Мойсеева // Право України. – 2000. – № 7. – С. 99–100.
9. Веб-портал «Україна без сиріт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrainabezsyrit.org/>.
10. Звіт судів першої інстанції про розгляд у порядку цивільного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
11. Волкова Т.А. Виктимологическая профилактика. Требуется обучение населения правилам безопасного поведения / Т.А. Волкова // Российская юстиция. – 2003. – Вып. 1. – С. 69.

